

ПОСТАТІ

Микола БОНДАР

ЗІ СЛОВОМ ШЕВЧЕНКА — КРІЗЬ УСЕ ЖИТТЯ

Минає сто років від дня народження відомого українського літературознавця, доктора філологічних наук Василя Єфремовича Шубравського (1920—1992). Понад чотири десятиліття учений працював в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, присвятивши свою діяльність дослідженню життя й творчості Шевченка, порушуючи також низку інших питань українського літературного процесу.

У жовтні 1950 р. В. Шубравський вступив до аспірантури Інституту літератури, яку успішно закінчив у жовтні 1953 р., захистивши наукову роботу «Драматургія Т. Г. Шевченка». Проте внаслідок складних перипетій, у яких вирішальне слово належало столичній (у Москві) Вищій атестаційній комісії, захистом дисертації це визнано не було. Отже, працюючи вже у відділі шевченкознавства, В. Шубравський пише ще одну дисертаційну роботу — «Українська драматургія 20—40-х років XIX ст.». Чільне місце в ній відведено двом драматичним творам Т. Шевченка; водночас ґрунтовно, як на той час, було простежено творчість драматургів-попередників. Ця робота була захищена як кандидатська дисертація у квітні 1956 р. [11, арк. 29]. Обидві наукові роботи В. Шубравського стали основою двох вагомих видань: нарису «Драматургія Шевченка» (Київ, 1957; 2-е вид. — Київ, 1961) та збірника «Українська драматургія першої половини XIX століття:

Маловідомі п'єси» (Київ, 1958). В обох цих працях молодий науковець прагне сказати своє слово та ввести в науковий обіг низку практично нових літературних фактів.

На вкрай малодосліджене поле ступає В. Шубравський, беручи до розгляду українську драматургію першої половини ХІХ ст. Згаданий збірник п'єс (у якому він виступає упорядником та автором коментарів і вступної статті), ставши підсумком настійливих розшуків цих творів, а далі й розмірковувань над ними, набув на довгі роки значення джерельної основи для багатьох поколінь літературо- і театрознавців (включаючи й сьогоднішніх) у їхніх судженнях про українську драматургію початкового етапу її становлення. Разом із «Назаром Стодолею» Т. Шевченка та кількома п'єсами Г. Квітки-Основ'яненка (які друкувалися неодноразово в інших виданнях) твори, вміщені в збірнику, давали практично вичерпне уявлення про драматургічний набуток цього періоду у Східній Україні, становили міцний фундамент для досліджень та узагальнень. І якщо цей збірник затребуваний і сьогодні, то можна уявити, яким одкровенням був він у 1958 р. Колега й однодумець В. Шубравського з приводу виходу цього збірника писав: «Сучасним поколінням мало що відомо <...> про драматургічну творчість першої половини ХІХ ст. — адже те, що було видане раніше, зберігається тільки в бібліотеках, та й то не всіх» [6, 153]. Але значення цього видання було не лише едиційне, воно утверджувало нову, власне, новаторську позицію стосовно національної культурної спадщини, присутньо протистояло незадовго до того народженій в потугах, викликаних ідеологічними втручаннями, догматично скутій «Історії української літератури» 1954 р. із ретельно дозованим у ній переліком імен письменників, із недопущенням згадки або ж із убивчими характеристиками тих літераторів, творчість яких не вкладалася в накреслені позанаукові схеми й мимоволі свідчила про реально більшу глибину літературного процесу, аніж це могло випливати із верхнього шару порохованих ідеологічними наглядачами, дозволених «до вжитку» літературних персоналій. Час іще був такий, що сміливу справу публікації «маловідомих» п'єс упорядник змушений був компенсувати їх критикою, знаходити компроміс між доведенням потреби вмістити ці твори і згодою бачити їхні хиби.

Комплексний розгляд драматургії першої половини ХІХ ст., здійснюваний Шубравським і в передмові до щойно згаданого збірника п'єс, і в низці статей, і в кандидатській дисертації, вінчає аналіз двох драматичних творів Т. Шевченка — «Никита Гайдай» та «Назар Стодоля». Науковець обирає тут відносно інший ракурс порівняно з драматургознавцями, що відмітилися раніше на цьому полі (П. Рудін, Д. Антонович, А. Шамрай, Б. Варнеке, Ю. Костюк, О. Борщаговський, М. Йосипенко та ін.). У центр дослідження поставлений зв'язок головних героїв із жит-

тям народу у його історичному й повсякденному вимірі, зумовлення їхніх характеристик вірністю інтересам народних мас, та, безперечно, вплив народної української творчості на особливості драматургічних творів Шевченка (уже в цій постановці питання намічався органічний підхід науковця до наступної значної теми — теми народності в українському письменстві).

Слід додати, що розгляд Шевченкових творів супроводжувався низкою цікавих спостережень над їх загальною побудовою й поетикою. Цілком сучасно звучать міркування В. Шубравського про потребу проводити глибші, суттєві розрізнення між об'єктами схематичної типології, якою зазвичай об'єднують сюжети чималої групи п'єс, що з них починалася нова українська драматургія:

<...> нельзя признать состоятельным распространенное мнение о сюжетном и тематическом сходстве пьес «Назар Стодоля» и «Наташка Полтавка». И по теме, и по сюжету драма Шевченко написана в совсем ином социально-историческом плане, чем пьеса И. Котляревского. Сводит все дело к любовному конфликту и на этой почве строить параллели, сопоставления, выводы — значит ориентироваться в анализе произведения не на его идейно-тематическое содержание, а лишь на частный вопрос, который не составляет ведущей коллизии драмы, не определяет ее главной идеи [7, 14].

Згодом науковець молодшого покоління віддасть належне автору у встановленні ним явища еволюції образів героїв в ході розвитку сюжету «Назара Стодоли» [4, 70]. Ґрунтовність Шубравського як джерелознавця відмітив пізніше І. Дзюба, пославшись на розшукане Шубравським у далеко не знаменитому журналі «Репертуар и Пантеон» повідомлення про постановку в 1843 р. однією провінційною трупю Шевченкового «Назара Стодоли» [1, 193].

Із лютого 1958 р. В. Шубравський працює на посаді старшого наукового співробітника Інституту літератури. «Незвичайна інтенсивність і всесторонність творчих інтересів В. Є. Шубравського, — зазначає його учень і послідовник, автор присвяченого вченому нариса, — стала помітною вже на початку 60-х років» [5, 149]. У цей період разом із науковцями відділу шевченкознавства, очолюваного Є. Кирилюком, дослідник бере участь у підготовці нового Повного зібрання творів Т. Шевченка в шести томах (вийшло у світ у 1963—1964 рр.), у першому з них (містить поетичну творчість) виступаючи співупорядником, а в третьому (драматургія і частина прозових повістей) — співупорядником і редактором. Це видання, базоване на досвіді академічного десяти томного Повного зібрання творів (1939—1964), було водночас і спробою піти в окремих моментах далі (так, у шеститомник були, уперше за багато років, вміщені всі без винятку поетичні твори Шевченка), увійшли поодинокі текстологічні уточнення й варіації. У 1964 р. у видавництві «Наукова думка»

виходить книжка «Т. Г. Шевченко. Біографія», праця трьох авторів — Є. Кирилюка, Є. Шабліовського та В. Шубравського. Це була перша спроба системного, критично вивіреного біографічного зводу, робота над яким далі тривала та через два десятиліття означилася створенням нового дослідження на цю тему. Водночас В. Шубравський активно працює над завершенням нової книжки про творчість Шевченка.

У його монографії «Шевченко і літератури народів СРСР» (Київ, 1964) була простежена рецепція творчості Шевченка у визначеному, проте досить широкому колі літератур. Сьогодні назва її видається умовною, адже у двох чималих розділах мовиться про явища, відлік яких починається з перших рецензій на Шевченків «Кобзар» 1840 р. і закінчується бурхливим в усіх відношеннях 1917 р., — тобто йдеться про літератури тих народів, які були на той час в основному підпорядковані російській імперії і лише потім увійшли в державу, назва якої винесена в заголовок видання. В. Шубравський змушений був погодитися також із певною, встановленою «вищими» ідеологічними інстанціями, штучністю територіального обмеження дослідження, адже характер освоєння творчості Шевченка в білоруській, литовській чи молдавській літературах цілком міг бути зіставним із подібним процесом, що розгортався в літературах сусідніх — західних і південних слов'ян, народів дунайського регіону. Ще одним зовнішнім чинником загрози для науковості дослідження була обов'язковість зазначення тих випадків, коли рядки творів Шевченка, неодноразово трансформовані, використовувалися в ролі агіток під час політичних протистоянь, а вся його творчість в цілому ставала предметом «боротьби за Шевченка» на сторінках політичної преси. В останньому розділі, присвяченому радянському періоду, складними для аналізу поставали окремі явища, у яких живий, природний інтерес перекладача до Шевченка подеколи підпадав під спроби ідеологічного режиму втрутитися, визначити як бажані, так і небажані для популяризації частини Шевченкової спадщини.

Незважаючи на все це, досліднику вдалося створити цікаву і змістовну працю, в основі якої лежать реальні явища справжнього, широкого зацікавлення творчістю українського поета, де наявні «моменти глибокої внутрішньої спільності з великими поетами національних відроджень ряду інших народів Російської імперії» [2, 28]. Не може не справляти враження великий масив літературних фактів та імен, яких торкнувся вчений на шістнадцяти друкованих аркушах. В. Шубравський ґрунтовно систематизував чималий матеріал перекладів, переспівів поезії Шевченка, очевидних фактів Шевченкового впливу, тематичних і смислових перегуків з Шевченковими творами, літературознавчих і публіцистичних відгуків на його творчість, інших явищ (як-от створення відповідних списків із «Кобзаря» тощо). Помітне місце в цьому дослідженні належить висвітленню

поетичної творчості білорусів Ф. Богушевича і Я. Купали, литовців Ю. Ан-дзюлайтіса-Кальнени і Л. Гіри, осетина К. Хетагурова, грузинів А. Церетелі та І. Чавчавадзе — поетів, котрі високо цінували здобутки Шевченка та орієнтувалися на нього у визначенні своїх світоглядних і творчих позицій. Як варті уваги профігурували в дослідженні і ґрунтовні розгляди Шевченкової творчості, що їх здійснили свого часу К. Доброджану-Геря (Молдова), М. Богданович (Білорусь), інші шанувальники і знавці Шевченкового слова. У книжці В. Шубравського український поет справді постає поборником дружби народів, гуманістом, пристрасним речником слова, що вітав боротьбу за утвердження вільного життя людини, тим часом «в кожній нації чужими й ворожими були йому тільки гнобителі та їх прислужники» [10, 46]. У цілому у виданні окреслено широке силове поле ідейного й мистецького впливу творчості Шевченка-поета.

Утім, навіть у відносно вільні, позначені відомою «відлигою» 1960-ті роки, коли створювалася й видавалася ця книжка, тема її не позбавлена була політичного ризику, оскільки розкривалася на такій кількості імен, фактів і явищ, політичну «благонадійність» яких практично неможливо було перевірити. До того ж, в умовах постійної зміни ідеологічних установок то в бік лібералізації, то в бік суворіших вимог у питанні конкретної оцінки того чи того діяча, відповіді на які не завжди знали й самі партійні ідеологи. Цей сторонній об'єктивний чинник (а ще, мабуть, мав місце і чинник суб'єктивний — несприйняття посередністю успіху колеги) уповні відчув науковець, коли у 1966 р. подав свою роботу як докторську дисертацію, навіть захистив її у стінах Інституту літератури [11, арк. 57], але Вища атестаційна комісія у Москві, оповіщена неспізнаними застережними листами щодо його роботи, захисту не затвердила.

Наполегливо розробляючи шевченкознавчу проблематику, В. Шубравський у другій половині 1960-х років активно долучається до вагомого інститутського проекту — написання «Історії української літератури» у 8-ми томах (видана у 1967—1971 рр.), виступає автором двох розділів «Драматургія» — у частині 2 тому (письменство першої половини ХІХ ст.) та у 7 томі (період довоєний і воєнний, 1933—1945 рр.).

Помітною віхою на шляху розвитку шевченкознавства стала колективна монографія «Шевченкознавство: Підсумки й проблеми» (Київ, 1975), у якій досліднику належать розділи як історико-хронологічного плану («Прижиттєва критика», «Шевченко в критиці другої половини ХІХ століття», «Шевченко в критиці кінця ХІХ — початку ХХ ст.»), так і плану структурного (розділ про дослідження драматургії Шевченка). У наступні роки (1976—1977) виходять у світ два томи «Шевченківського словника» (перевидання — 1978 р.), вагома праця шевченкознавців України, яка не мала аналогів у межах тодішньої держави. Сюди увійшли окрім низки артикулів-«персоналій», також і кіль-

ка оглядових, узагальнюючих статей («Драматургія Т. Г. Шевченка», «Назар Стодоля», «Народність Т. Г. Шевченка» та ін.), написаних В. Шубравським.

У 1976 р. у видавництві «Наукова думка» з'являється друком нова праця В. Шубравського «Від Котляревського до Шевченка (Проблема народності української літератури)». Набутий досвід вивчення явищ української літератури органічно підводив дослідника до постановки завдання широкого й узагальнюючого огляду, проте водночас у багатьох часткових питаннях науковець ступав на поле, нове для нього і мало-розроблене взагалі. Проблема народності наділена цілком очевидним історичним буттям, дискурс її обговорення під кутом зору на українську літературу крізь поняття народності, виступав одним із вагомих чинників поступу нового українського письменства на початкових і пізніших його стадіях.

Історико-літературне, а невіддільно від нього і літературно-теоретичне розкриття поняття народності передбачало звернення насамперед до проблематики становлення нової української літератури — етапу, коли воно мало найповніший і найвагоміший зміст. Таке дослідження не могло не передбачати розгляд і ранніх зразків художньої творчості, і текстів, які можна вважати письменницькими маніфестами, і фактів із галузі фольклористики та мовознавства, і виявів літературної критики та естетики (зокрема в культурному процесі сусідніх народів). Книжка В. Шубравського стала одним із перших монографічних досліджень з цієї проблематики, продовжуючи напрям, заданий працями А. Шамрая (про «харківську школу романтиків» і твори І. Котляревського), П. Волинського («Теоретична боротьба в українській літературі. Перша половина XIX ст.», 1959), почасти розділами книжки Є. Кирилюка («Іван Котляревський та українська література», 1969) та попереджуючи своєю появою цілу низку наступних досліджень 1977—1982 рр., зокрема праць М. Яценка, Н. Калениченко, І. Іваньо, П. Федченка, О. Гончара, П. Хропка ін.

Поняття народності, що виникло у преромантичних концепціях Заходу, відіграло вирішальну роль у трансформації європейських літератур: їх орієнтацію на чужі, уже загальникові, зразки було, завдяки усвідомленню цього поняття, заміщено зверненням до власних автохтонних джерел. Неабияке значення ідея народності мала у слов'янських літературах, зокрема в українській. Гаслом народності було покликано до життя розвиток національних мов (адже саме народ виявився носієм і зберігачем національної мови), піднято із забуття скарби народної творчості, заряджено літературні жанри живою емоцією. Багато в чому дискусіям про народність українське письменство завдячує новими кроками на шляху свого утвердження в першій половині XIX ст.

У монографії В. Шубравського при розгляді поняття народності очевидним є прагнення реалізувати конкретно-історичний підхід, певною мірою послабити партійно-ідеологічну догму. Автор вважав поверховим як розуміння принципу народності у практиці деяких літераторів першої половини ХІХ ст., так і спроби окремих із них наблизитись до суттєвішого вираження ідеї, що була на часі. У динаміці подані на сторінках книжки публіцистичні суперечки про долю українського слова (зокрема й ті, що велись за участю російських публіцистів). Докладно науковець говорить про мову літературних творів, звертає увагу на позначені народним світоглядом ті мотиви й образи, які зафіксувала тогочасна фольклористика, при цьому уникає однозначності в оцінці фольклорних орієнтацій того чи того письменника. Слід особливо наголосити, що до широкого контексту розвитку українського письменства, торкаючись сфер фольклористики, літературної критики, публіцистики, естетики, філософії, проблем мовного розвитку тощо, учений залучає чималу кількість фактів, як відносно відомих, так і на той час менш задіяних у літературознавчих текстах.

Цілком правомірним і всебічно обґрунтованим висновком монографії є те, що в межах досліджуваного періоду вищим виявом народності постає поетична творчість Шевченка, що зумовлено демократичним світоглядом поета, майстерністю художнього узагальнення, баченням людини, якого воно набуло в світовому літературному досвіді. Автор переконливо доводить, що Шевченко виходить далеко за межі пасивного, хоч би й точного в деталях засвоєння народності — його поезія виступає розвитком потенціалу цієї категорії. Ознаки саме такого її розгортання можна констатувати як у правдивості й глибині змалювання поетом народного характеру, так і в тому, що Шевченко, на переконання дослідника, першим висловив заповітне прагнення народу — здобути соціальне визволення (ця остання теза, у дусі часу створення монографії, особливо широко обґрунтована). Бачення позиції Шевченка афористично сформульовано (при аналізі «Заповіту»): «шану він хоче прийняти не з рук музи, а від рідного народу після здобуття ним волі» [8, 263].

Час, коли писалася праця В. Шубравського, наклав свій відбиток на тому, що науковець не наважувався шукати атрибутів народності в етнічно-національних глибинах, а, поряд із дослідженням життєдайних фольклорних первнів, констатацією розширення мовних засобів, образного ладу літературної творчості, змушений був вибудовувати й ідеологічну конструкцію «народності», вести мову, зокрема, про «ідейно-естетичний ідеал», гіперболізувати риси героя із селянського середовища, постулювати в народі сили, які треба «привести в дію». Подібним до цих категорій є й віднаходжуваний дослідником у творчості Шевченка «зв'язок етики, естетики і революції». Утім, не забуває автор наголоси-

ти й на ролі художності та «національної самобутності» в Шевченковій поезії, де народність, поза сумнівом, здобула — за цими параметрами — найповніше виявлення. Так, мовлячи про «Кобзар» 1840 р. та поему «Гайдамаки», він зазначає, що

і змістом, і формою народне начало виявилось у них органічно злитим з вищою культурою художнього мислення»; невдовзі по цьому, на думку дослідника, в ході еволюції поета «народне виступало у складних і багатоманітних зв'язках із злободенними політичними, філософськими, морально-етичними проблемами епохи, <...> не втрачаючи своєї виразної конкретності, національної самобутності, творчість Шевченка сягала узагальнень великої місткості [8, 271].

Безперечно, розкриття провідних думок творчості великого поета, у якій розглядувана автором ідея народності одержала найповнішу реалізацію, не могло не зазнаменувати переконливого композиційного завершення дослідження.

Монографія стала основою докторської дисертації В. Шубравського «Проблема народності української літератури першої половини ХІХ століття», захищеної у 1979 р.; схвальне рішення ВАКу датоване лютим 1980 р. [11, арк. 94]. Того ж 1980 р. у видавництві «Наукова думка» вийшла друком фундаментальна монографія «Творчий метод і поетика Т. Г. Шевченка», авторський колектив якої склали шість співробітників відділу шевченкознавства: Є. Кирилюк (відповідальний редактор), В. Бородін, Ю. Івакін, В. Смілянська, Н. Чамата, В. Шубравський, кожен із яких виступив зі своїм розділом. У монографії було поглиблено проаналізовано низку найважливіших проблем шевченкознавства.

В. Шубравському належить у цій книжці розділ «Жанри». Беручи до уваги міркування попередників, подеколи полемізуючи з окремими з них, дослідник запропонував своє бачення жанрів поезії Шевченка. Встановити жанрове віднесення кожного Шевченкового твору до того чи того жанру виявилось неможливим навіть і в такому чималому обсязі (понад сто сторінок), що його має праця В. Шубравського. Усе ж, поділяючи весь масив творчості поета на три частини — лірика, балади та поеми, дослідник здійснив таке завдання в межах останніх двох. Стосовно деяких ліричних творів жанролог подеколи уникає того, щоб в усіх випадках давати жорстко точне жанрове найменування, зате відмічає чималу кількість тих характеристик поетичного тексту, що виступають визначниками ліричного жанру, склад яких у жанровій палітрі тієї чи тієї групи лірики змінюється, переакцентується в часовому русі, від одного етапу Шевченкової творчості до другого. Слід зазначити, що відповідно до таких етапів, дослідник послідовно розглянув і балади, і поеми; такий «діахронічний» підхід послаблює параметри системності жанрового корпусу в цілому, проте унаочнює еволюцію творчості в аспекті жанру.

У 1980 — на початку 1990-х років В. Шубравський, старший, а згодом провідний науковий співробітник відділу шевченкознавства, бере участь у написанні колективної монографії «Т. Г. Шевченко. Біографія» (1984). Йому належать розділи «У казематі» (1847), «Заслання (Орська фортеця — Аральська експедиція — Оренбург. 1847—1850)» та, спільно із Є. Шабліовським, — «У Петербурзі» (1858—1859), «На Україні» (1859). У ці роки розгортається активна робота відділу над підготовкою Повного зібрання творів Т. Шевченка у 12-ти томах, початковий варіант якого у складі перших трьох томів вийшов у світ у 1989—1991 рр. (згодом, у 2001—2016 рр. проєкт було реалізовано повністю, перші томи перевидано із незначними змінами, приміром, встановлення іншого — згідно хронології творчості — місця подання кількох Шевченкових поем, удосконалення коментаря тощо); у кожному з цих трьох перших томів одним із співупорядників виступав В. Шубравський. Взяв участь науковець і у ґрунтовному виданні «Воспоминания о Тарасе Шевченко» (Київ, 1988), у якому була вміщена його передмова. Цікавим епізодом наукової діяльності дослідника була його участь (упорядкування, передмова) в підготовці видання книжки «Повести» Якова де Бальмена (Харків, 1988), — художника, літератора, Шевченкового друга, пам'яті якого поет присвятив свою поему «Кавказ». Паралельно з усіма названими проєктами В. Шубравський працює над новим індивідуальним дослідженням про поетичну творчість Шевченка в сучасному її контексті.

Отже: дві академічні біографії Т. Шевченка (1964, 1984), двотомний «Шевченківський словник» (1976—1977), колективні монографії «Шевченкознавство: Підсумки й проблеми» (1975), «Творчий метод і poetика Т. Г. Шевченка» (1980), видання Повного зібрання творів Т. Шевченка у 6 томах (1963—1964), підготовка видання Повного зібрання творів у 12 томах — у всіх цих етапних для шевченкознавства працях неодмінною була участь В. Шубравського. Крім власних монографій, його доробок нараховує ще близько 170 інших наукових праць. Тут вимальовуються широкі, багатоаспектні зацікавлення вченого життєвим шляхом, різноманітними гранями творчості великого поета, узагальненим баченням проблематики їх вивчення донесенням до читача.

Монографія В. Шубравського «Творчість Т. Шевченка в літературному контексті його часу», над якою він працював останні роки свого життя і яку, безперечно, варто видати, є досить вдалою спробою під певним кутом зору, акцентуючи на явищі виняткової самобутності поета, оглянути всю його творчість: від перших «думок» і балад до поем і віршів останнього періоду. Провідною в поезії Шевченка дослідник наразі бачить ідею суспільного оновлення, яка, за його спостереженнями, вичитується із творчості поета у перебігу її еволюції із дедалі зростаючою

силою переконливості. Наявність гнівних, жорстких, а то й жорстоких Шевченкових образів, про які В. Шубравський не боїться вести мову (на відміну від декотрих товаришів по перу, які на початку 1990-х років, збаламучені гаслами фальшиво зрозумілих «демократичних цінностей», готові були дезавувати радикалізм Шевченка, «пом'якшити» або взагалі оминати ці образи), дослідник пояснює визначальним осердям у Шевченковій етиці: проектом вибудування світу на засадах добра, злагоди, милосердя (Шевченко: «щоб милость душу осінила») і справедливості. На нашу думку, такими витлумаченнями зроблено ще один крок до осягнення діалектики поетової емоції, цілості поетового переживання.

Шевченко, — пише у своїй монографії В. Шубравський, — закипав гнівом, коли чинилася наруга над людиною. Зненависть до кривдників породжувала і прагнення заплямувати їх, зганьбити, і відверті заклики до розправи з ними в науку як суцим, так і прийдешнім нелюдам. У таких випадках добиралися найдошкульніші епітети, найстрашніші прокляття, але не будемо забувати, що вони диктувалися поетовим милосердям, його глибокою стурбованістю виявами безсердечності, жорстокості.

Окреслюючи контекст Шевченкової поетичної творчості та доводячи її неповторність, дослідник особливу увагу звертає на ті явища, які, з підставами для того чи безпідставно, виступали об'єктом порівняння з Шевченковими творами чи його творчістю в цілому. Такий перегляд не раз змушує науковця до полемічних розмірковувань. Так, протилежними щодо ідей Шевченка бачить дослідник вірші «Клеветникам Росии» О. Пушкіна та «К ненашим» М. Язикова, рішуче не погоджується із твердженням (висловленим однією з дослідниць) про нібито однаково абстрактне змалювання природи в поемі «Еда» Є. Баратинського та Шевченковій «Катерині». Не в усьому приймає В. Шубравський новіші схвальні висловлювання про П. Куліша як шевченкознавця, нагадуючи його скептичні випадки проти трактування історичної теми у Шевченка, тривалі Кулішеві вагання, чи саме Шевченкові належить пріоритет у визначенні провідних рис українського письменства нового часу.

Дуже точно і справедливо окреслено в дослідженні ставлення російського критика В. Белінського до творчості Шевченка. Слід зазначити, що В. Шубравський свого часу був першим у правдивому, ідеологічно неупередженому висвітленні цього питання — у журнальній розвідці 1988 р. основні положення якої далі розгорнуто в монографії. Не може не імпонувати стиль такого висвітлення — об'єктивний, виважений, академічний, певний себе, геть далекий від спроб (як це, бува, трапляється в подібній темі) якимсь дотепом уколоти масштабну постать. Звертаючи увагу на загальнофілософські й естетичні уподобання Белінського, риси великодержавницької зверхності у його світогляді, дослідник переконливо доводить як цілковиту зумовленість цими рисами негативних оцінок

Белінським творчості Шевченка і багатьох явищ української літератури, так і абсолютну неприйнятність (і в ті часи, і нині) позиції Белінського для справи українського культурного розвитку.

Чимало слухних міркувань монографії походять від уважних спостережень дослідника над внутрішньою динамікою поезики Шевченка. Він, приміром, знаходить аргументи для таких вартих уваги тез, що звернення Шевченка до жанру псалмів об'єктивно протистояло «слабкодушним елегійним мотивам» тогочасної поезії; що «політична тенденція», яка на певному етапі владно заявляє себе в Шевченка, означала не лише розширення тематики, а й сприяла започаткуванню нової парадигми образності, яким збагачувалася існуюча вже образна система Шевченкової поезії тощо. Варто, нарешті, зазначити й те, що розгортання запропонованих науковцем провідних думок свого дослідження не раз надає нагоду побачити той чи той твір поета в нестандартному вимірі, відкриваючи можливість додання нових штрихів до існуючих його інтерпретацій.

Отож наукова робота, над якою В. Шубравський працював в останні роки життя, засвідчує подальше зростання вченого як дослідника поезії Шевченка, відкриває нові грані його літературознавчих зацікавлень, у формі певної концепції організовує багатолітні роздуми автора над творчістю великого поета. Вона свідчить про заглибленість у предмет дослідження та органічно доповнює інші його праці — монографії, статті, розвідки, нариси, передмови, коментарі, розділи історико-літературних досліджень.

Із 1962 р. з Василем Єфремовичем поруч у житті йшла його дружина Марія Митрофанівна Шубравська (1933—1994), відомий етнолог і фольклорист, співробітниця ІМФЕ, авторка монографії «Д. І. Яворницький. Життя, фольклористично-етнографічна діяльність» (Київ: Наукова думка, 1972), праць про наукову спадщину Д. І. Яворницького та, особливо, досліджень весільного обряду в Україні протягом багатьох століть (упорядник та автор передмов фундаментальних збірок у двох книгах «Весілля», 1970, «Весільні пісні», 1982), інших видань. М. Шубравська також неодноразово зверталася до поезії Т. Шевченка, окремі її сегменти розглядаючи крізь призму народної обрядовості та пісенності, що не раз давало приращення знань про той чи той твір. Прикладом може служити роз'яснення М. Шубравською ключового сюжетного епізоду поеми Т. Шевченка «Якби тобі довелося»: героїня твору покидає весільну учту — і сезає; дослідниця зауважує, що тут має місце прихована згадка про ритуал: на певному етапі весільного дійства молода повинна десь «заховатися», а інші учасники — її шукати; отже, стає зрозуміло, що поет не просто додав мотив щезнення героїні до сюжету твору, а «вписав» цей мотив з алюзією на народний весільний обряд, водночас продовживши його кінетику нестандартним рішенням героїні не повер-

татись на своє весілля. Праці М. Шубравської свого часу вагомо забезпечували етнологічний та етнографічний складники шевченкознавчих досліджень.

Василь Єфремович Шубравський пішов з життя 1 грудня 1992 р. «В. Є. Шубравський, — зазначили у некролозі його колеги, — завжди тяжів до широкої обсервації фактів літературного процесу, відкидав спрощене і догматичне їх тлумачення». Вони звертають увагу й на праці останнього періоду його діяльності, які «засвідчили великий потенціал творчих сил вченого, його високу патріотичну наснагу, прагнення влитися у творення нової культурної атмосфери» [3, 31]. Увесь науковий набуток В. Є. Шубравського, різноманітний за жанром і характером дослідницької праці, створюваний не раз за складних обставин, але від того не спотворений кон'юнктурно, виразно структурований довкола найчільнішої постаті українського письменства, постає одним із яскравих прикладів працелюбності, громадянської й наукової чесності, пристрасного захоплення національним поетичним скарбом та прагненням досягнути його природу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Дзюба І.* Тарас Шевченко: Життя і творчість. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 718 с.
2. *Дзюба І., Жулинський М.* . На вічному шляху до Шевченка // *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: У 12 т. Т. 1. Київ: Наукова думка. 2001. С. 9—66.
3. *Жулинський М., Сивокінь Г., Дончик В., Ситник К., Бородін В., Смілянська В., Міщук Р., Мовчанюк В.* Василь Шубравський // *Слово і Час.* 1993. № 3.
4. *Івашків В.* Українська романтична драма 30—80-х років ХІХ ст. Київ: Наукова думка, 1990. 143 с.
5. *Мовчанюк В.* Василь Шубравський — дослідник-шевченкознавець // ХХХ наукова шевченківська конференція: тези і матеріали. Донецьк, 1993. С. 148—152.
6. *Нудьга Г.* З маловідомого української драматургії // *Жовтень.* 1959. № 2. С. 153—156.
7. *Шубравський В.* Украинская драматургия 20—40-х годов ХІХ в. : Автореферат дисс.... канд. филол. наук. Киев, 1955. 16 с.
8. *Шубравський В.* Від Котляревського до Шевченка: (Проблема народності української літератури). Київ: Наукова думка, 1976. 291 с.
9. *Шубравський В.* Жанри // *Творчий метод і поетика Т. Г. Шевченка.* Київ: Наукова думка, 1980. С. 192—302.
10. *Шубравський В.* Шевченко і літератури народів СРСР. Київ: Вид-во АН УРСР, 1964. 271 с.
11. Особова справа В.Є.Шубравського. 118 арк. // *Архів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.*

Отримано 5 травня 2020 р.

м. Київ